

Horkay Hörcher Ferenc

A Nemzeti hitvallásról

Az alábbiakban az új magyarországi Alaptörvény első fejezetével foglalkozom. Ezt a másfél oldalas szövegkorpuszt már az is megkülönbözteti, hogy saját fejezetcíme van, amely azt Nemzeti hitvallásként határozza meg. Először azt a fő tézisémet szeretném kifejteni, mely szerint e nyitófejezet önálló egység az Alaptörvényen belül, és ennek megfelelően speciális kezelést, műfajspecifikus értelmezést követel meg. Írásmódja is eltér a főszövegtől, és már ez is kijelöli sajátos értelmezési horizontját. Ezért először műfaját szeretném szemügyre venni, és azt vizsgálom meg, milyen műfaji követelményeknek kíván megfelelni az alaptörvény szerzője e tekintetben. Azt feltételezem, hogy a műfaji kötöttségek közvetlenül befolyásolják a szöveg formai jegyeinek jó részét, beleértve hosszát, szerkezetét és stílusát is. De a műfajból vezethető le szerintem a szöveg néhány jellegzetes tematikus eleme is, mégpedig pont azok közül, melyek ma a viták középpontjában állnak – így például Isten nevének és a kereszténység szerepének említése. De a nemzet történelmi múltjának fölemlgetése, a politikai közösség számára fontos értékek némelyikének felsorolása és a nemzet jövőjére vonatkozó vízió is kapcsolódik a műfaji konvencióhoz. A műfaj elhatárolása abban is segít, hogy pontosabban meghatározzuk, ki beszél kihez: hiszen a szöveg emlegeti a magyar nemzetet, a magyar állampolgárokat is – pontosabban a nevükben szól. Máskor pedig közösségükről, a nemzetről esik szó, mint valamifajta testületről, vagy közösségi személyiségről, amelynek van saját múltja, jelene, jövője. A dolgozat első részének vége felé ez utóbbi témákról esik majd szó.

A második részben azt a kérdést teszem fel, milyen irányba kell fordulnia, és hogyan kell kiszélesednie a magyar alkotmányos közbeszédnek, ha az értelmezők hajlandók figyelembe venni a Hitvallás műfaját. Ezzel kapcsolatban fel fogom idézni egy először néhány éve megjelent dolgozatom¹ állítását, mely szerint az előző alkotmány egy olyan történelmi kényszer szülte politikai egyezség eredménye volt, melyet a kerekasztal-tárgyalások résztvevői kötöttek (ideértve az akkor még uralkodó kommunistákat és az új, részekre szabdalt és demokratikusan még

---

* Horkay Hörcher Ferenc – a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Esztétika Tanszékének tanszékvezető egyetemi docense

¹ HORKAY HÖRCHER Ferenc: „Értékhiányos rendszerváltás” in G. FODOR Gábor – LÁNCZI András *A dolgok természete* (Budapest: Századvég 2009) 79–100. Eredeti megjelenés: *Fundamentum* 2003/I. 62–72.

nem bizonyított ellenzéket is) a villámgyors átmenet időszakában. A mellett érveltem, hogy az ekkor átalakított korábbi alkotmány legfőbb jellemzői, ideértve értelmezésének általános irányát is, amit a Sólyom László vezette első alkotmánybíróság jelölt ki, egy politikai holtponthoz követhetők voltak, ami az átmenet-höz szükséges, ám súlyos hiányosságokat eredményező kompromisszumok eredményeképp állt elő. Úgy érveltem, a rendszerváltáshoz szükséges politikai holtponthoz fejlődött ki a jogbiztonsághoz való makacs ragaszkodásban, és ezért tartották magasabbnak a bírák a jogbiztonságot és a joguralom érvényesülését más demokratikus értékeknél, és ezért volt fontosabb számukra az értéksemlegesség, mint a szubsztanciális igazságosság követelménye. E korábban kifejtett álláspontomat szeretném most tesztelni azzal, hogy megnézem, az új Alaptörvény megszövegezői milyen mértékben és milyen módokon akarták orvosolni a korábbi alkotmány hiányosságait, és hogy milyen mértékben lehet a Hitvallásra úgy tekinteni, mint ami olyan érték-katalógus, melyet történetileg alapoztak meg, de az egész politikai közösség oszt(hat) majd.

A MŰFAJ ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

A műfaj

Jogi szövegekben a terminológiai apróságokon sok minden múlik. Ezért a legmesszebb menőig fontosnak kell tekintenünk, hogy az új magyarországi alkotmányos dokumentum alaptörvény, nem alkotmány.² Hasonlóképpen hangsúlyozandónak gondolom, hogy az Alaptörvény első fejezete nem prolóógus, vagy preambulum (az sem mindegy, hogy e kettő közül melyik lenne), hanem címe szerint Nemzeti hitvallás. Értelmezésem szerint e cím értelmezésével meg tudjuk határozni e szöveg pontos jogi-irodalmi műfaját, és a műfaj meghatározása révén közvetett módon meg tudjuk állapítani a szövegnek az Alaptörvény főszövegéhez fűződő szándékolt viszonyát is.

Mindenekelőtt azonban azt kell hangsúlyoznom, hogy az értelmezési horizontot mindig a műfaj jelöli ki, a műfaj tekintetében pedig a cím (vagy alcím) irányadó lehet. A magyar hitvallás szó például a vallási-teológiai szótár része, s maga is két részből áll össze, jelentése a hit megvallása, kifejezése, a vallás tanításainak tézisszerű összefoglalása. Hagyományosan olyan szóösszetételekben szerepel,

² Nem tartozik a jelen dolgozat tárgykörébe, ezért csak futólag utalok rá, hogy az alkotmányozó azzal, hogy az új dokumentumot Alaptörvénynek nevezte el, olyan alkotmányos felfogásról tesz tanúbizonyságot, mely szemben áll a pozitívista felfogással, mely szerint az alkotmány pusztán egy parlament által alkotott jogi normaegyüttes. Ehelyett úgy utal az alkotmányra, mint ami magában foglalja az Alaptörvényt és a sarkalatos törvényeket, valamint az ország alkotmányos hagyományait is. Természetéből fakad, hogy ezt az alkotmányt nem lehet egyszer és mindenkorra leszögezni, hanem történeti fejlődésében tanulmányozandó.

mint az ágostai (augsburgi) hitvallás, az apostoli hitvallás vagy még régebből a niceai (konstantinápolyi) hitvallás. Alister E. McGrath különbséget tesz a keresztény krédók és a reformáció idején keletkezett, a különböző irányzatok által használt hitvallások között.³ A korai egyház krédóit a magisztrális reformerek (Luther, Kálvin, Zwingli) elfogadták, mivel „úgy tekintettek ezekre, mint fontos kontrollra a radikális reformáció individualizmusával szemben (mely viszont általában tagadta, hogy e krédóknak lenne autoritása)”. Ezzel szemben a hitvallásokat „a reformáció specifikus irányzatai fogadták el irányadónak”. McGrath utal a lutheránus augsburgi hitvallásra (1530), a bázeli hitvallásra (1534) a genfi hitvallásra (1536) és még továbbiakra is. Mindezt figyelembe véve talán nem túlzás azt állítani, hogy a magyar hitvallás kifejezés konnotációja is elsősorban a reformáció hitvallásaira utal.

Ami már most az összetett cím másik részét illeti, a nemzetivel kiegészült „hitvallás” tekinthető olyan politikai „hittételek” összefoglalásának, melyek nemzeti kontextusban használatosak, vagyis amelyet egy nemzet politikai „vallásában” gyakorol. Annak oka, hogy a vallási kifejezés politikai dimenzióba való áthelyezése egyáltalán lehetséges, egyszerű: Magyarországon a nemzeti-patrióta diskurzus legalább a korai 16. századig visszavezethető, amikor – az utolsó, „nemzetinek” mondott király, Hunyadi Mátyás halálával – az idegen uralkodótól való félelem egyfajta „nemzeti” diskurzust generált. Vagyis Magyarországon a nacionalizmus a reformációval lényegében egyidős. Amint látni fogjuk, a magyar alkotmányos hagyomány egyik kulcsfigurája, Werbőczy István, a nagy jelentőségű *Hármaskönyv – Nemes Magyarországnak szokásjoga* szerző-kompilátora már maga is úgy pozicionálta magát, mint aki a külföldi udvar és a nemzetet jelentő ország szembeállításában a nemzet oldalán áll.⁴ Ha a nacionalizmus és a reformáció nagyjából egy időben született, nem csoda, hogy a nacionalizmus Magyarországon egy vallási diskurzív keretben jelenik meg, és hogy – másfelől – a reformáció eleve politikai (értsd nemzeti-függetlenségi) hivatkozási rendben fogalmazódik meg. Ezt az asszociációs bázist csak megerősítette az a történelmi tény, hogy a Habsburgok bűnbakká váltak a reformált nacionalista magyarok perspektívájából, mégpedig mind politikai, mind vallási szempontból, mivel balszerencséjükre

³ Alister E. MCGRATH: *Bevezetés a keresztény teológiába* (Budapest: Osiris 2002).

⁴ Werbőczy politikai pozíciójára vonatkozóan lásd Martyn RADY: „Stephen Werbőczy and his Tripartitum” in BAK János – BANYÓ Péter – Martyn RADY (szerk.): *The Customary Law of the Renowned Kingdom of Hungary: A Work in Three Parts Rendered by Stephen Werbőczy* (Idyllwild–Budapest: Charles Schlacks Jr Publisher – Central European University 2005) xxvii–xliv. Rady szerint a királyi kancellárián dolgozó humanista műveltségű jogászok többségével szemben „Werbőczyt gyakorlatiasabb képzettsége egy régebbi, bartolista pozíció felé hajlítottá, amely szerint a jog szokás-ként emelkedik ki a közösség akaratából.” Uo. xxxi. A szerző kiemeli Werbőczynek az 1505-ös rákosi országgyűlésen tartott beszédét, melyben a szónok amellett érvelt, hogy igazán nemzeti királyt kell választani, aki „nem idegen nemzetiségű és nyelvű”. Uo. xxxi.

idegen és katolikus uralkodók kormányoztak a vallásháborúk és a török hódítás idején, amikor Magyarország elveszítette nemzeti függetlenségét.⁵

Ha figyelembe vesszük ezt a történelmi hátteret, nincs mit csodálkoznunk azon, hogy a 21. századi Alaptörvény első összegző-összefoglaló részének címeként a Nemzeti hitvallás – műfajt kijelölő – szóösszetételét találjuk. Hisz belátható, a hagyományos magyar nemzettudatban a Werbőczyánus szokásjogi-alkotmányos tradícióhoz egy nemzeti-függetlenségi politikai és hitvalló vallásos-teológiai nyelvhasználat társul.⁶ Meggyőződésem szerint e hagyomány meghatározta műfaj szorosan megkötötte az alkotmány szövegezőinek kezét, s ezért kapcsolódik közvetlenül ez az új alkotmányos nyitófejezet a hagyományos beszédmódhoz. A következőkben épp e műfaji megkötöttségekre figyelünk, arra kérdezve rá, milyen tematikus-stiláris következményeket vonhatnak maguk után. E műfaji alapú elemzés előtt azonban még ki kell ténünk az új Alaptörvény legitimációjának szintén vitatott kérdésére, mivel a legitimáció megítélése maga is kihat a Nemzeti hitvallás értelmezési lehetőségeire.

Az Alaptörvény legitimációjának születési deficitje és jövőbeni potenciálja

Közismert, hogy az új magyarországi Alaptörvényt az Országgyűlés 2/3-os többsége figyelemre méltó gyorsasággal fogadta el 2011 áprilisában, a kormányátalakítás egy éves évfordulóján. Ötletét komolyan először a két választási forduló között adott interjújában vetette fel a miniszterelnök, 2010 áprilisában, és egy évvel később már alá is írhatta a köztársasági elnök a késznek nyilvánított és a parlamentben előírt arányban megszavazott Alaptörvényt. E gyors törvényhozással

⁵ A magyar történelem tragikus fordulatának ironikus vetülete, hogy az ország a trónkövetelők kétségbeesett versenyében esett áldozatul az ottomán törökök hódító inváziójának. A történeti pontosság azt is megkívánja, hogy hozzáfűzzük a fentiekhez, hogy Werbőczy maga, bár családja a köznemesség részét képezte, még hithű védelmezője volt a katolikus pozíciónak Luther forradalmi tanításaival szemben. Fraknói szerint a következőképp jellemezhető Werbőczy praktikus-konzervatív álláspontja: „A buzgó hívőnek ösztönével, a tapasztalt politikusnak éleslátásával fölismerte, hogy Luther támadása nem az egyház bajainak megszüntetésére, hanem új egyházi szakadásra, nem restaurációra, hanem revolúcióra fog vezetni.” FRAKNÓI Vilmos: *Werbőczy István életrajza III.* (Budapest: Magyar Történelmi Társulat 1899). Fraknói a pápai követ jelentése alapján utal Werbőczy és Luther állítólagos wormszi találkozására és vitájára is. Fraknói monográfiájának internetes elérhetősége: mek.oszk.hu/05700/05752/html/03.htm#d1e1938.

⁶ Mindez nem jelenti azt, hogy a hitvallás, *confessio*, fogalmát használva ne jelenne meg a nyelvhasználó nyelvi tudatában, esetleg tudatalattijában mind a katolikusok által gyakorolt gyónás – *confessio* –, mind a büntetőjogi kategóriaként értett vallomás, mind pedig a vallási alapú, ám irodalmivá vált vallomás Ágostontól Rousseau-ig és tovább vezető műfaja. Ám érvelésünk szerint a Nemzeti hitvallás kifejezése mégiscsak elsősorban a protestáns-nemzeti beszédmód jellegzetes építőköve.

kapcsolatban az Európai Unió a Velencei Bizottság révén fejtette ki kritikáját, reagálva azon „számos aggodalomra, amely a polgári társadalomban fogalmazódott meg az új Alkotmány elfogadási folyamatának homályossága miatt, és azért, mert a magyar társadalommal nem megfelelőképp konzultáltak”. A testület 2011. márciusi véleményében „kritizálta az új Alkotmány szövegezésének, döntéshozatalának és elfogadásának folyamatát a szoros időhatárok és a vita korlátozott lehetősége miatt”, kifejezve „sajnálátát, hogy nem született konszenzus”.⁷ A dokumentum elfogadása után, 2011 júniusában közzétett szöveg szerint a bizottság úgy véli, „a fent említett észrevételek még mindig érvényesek”.⁸ S valóban, a folyamatot áttekintve kijelenthető, hogy a kritika jogos és – egy Alaptörvény esetében különösen – jelentőségteljes, és ezért valószínűsíthető, hogy e legitimációs deficitnek maradandó hatása lesz az Alaptörvény társadalmi-politikai fogadtatástörténetére is.

Azt is hozzá kell azonban fűznünk, hogy valójában a legtöbb írott alkotmány szűkös politikai mozgástérben születik,⁹ ezért általában legitimációjuk szintén többé-kevésbé korlátozott, hisz ritkán adódik rá lehetőség, hogy széleskörű konszenzuseresésre törekedjen az alkotmányozó, és hogy ezzel kapcsolatban hatékony politikai egyezségeket kössenek a politikai erők, vagy főleg a civil társadalom egésze. Hume-nak minden kormányzat homályos eredetére vonatkozó megjegyzése ugyan nem pont az alkotmányozásról szól, de talán alkalmazható arra is: „Majdnem minden ma fennálló, illetve a történelmi feljegyzésekből ismert régi kormányzat eredetileg vagy bitorlás, vagy hódításon, esetleg mindkettőn alapul, valamilyen méltányos megegyezés (fair consent) vagy a nép önkéntes alávetésének minden látszata nélkül.”¹⁰ A filozófus megjegyzését nyilván machiavellianus ihletésű kommentárnak szánta arra vonatkozólag, hogy miként határoz meg minden autoritást legvégül a hatalom, az erő. Megjegyzését kiterjeszti a választás útján hatalomra kerülőkre is, ami talán már érdekesebb szempontunkból:

„S ahol nem alkalmaznak erőszakot, hanem választanak – nos, vajon ott miből is áll ez az annyira felmagasztalt választás? Vagy néhány ember összehívásából [...] vagy a tömeg tombolásából [...] Az ilyen féktelen és egyébként is ritka választás bírna olyan hatalmas tekintéllyel [mighty authority], hogy minden kormányzat és alattvalói kötelek egyedüli törvényes alapját képezze?”¹¹

⁷ VENICE COMMISSION: *Opinion on the new constitution of Hungary, adopted by the Venice Commission between 17-18, June, 2011* (CDL-AD(2011)016, §II, referring to its earlier opinion of CDL-Ad(2011)001, §16-19).

⁸ VENICE COMMISSION § II.

⁹ Magyarországon ugyan kényelmes 2/3-os többség fogadta el az Alaptörvényt, ám a politikai erők közti éles megosztottság zárta ki reálpolitikailag a konszenzus-, vagy inkább a kompromiszsumkeresés lehetőségét is.

¹⁰ David HUME: „Az eredeti szerződésről” in *David Hume összes esszéi II.* [ford. TAKÁCS Péter] (Budapest: Atlantisz 1992–1994) 225–246., 230.

¹¹ HUME 231. Takács Péter fordítását kicsit módosítottam.

Érdeemes lenne Hume óvó figyelmeztetését, melyet a népszerűsége alapított demokráciák platóni-arisztotelészi kritikájának hagyományába illeszthetünk, és amely a felvilágosult racionalitás hamis illúziójával szemben fogalmazódott meg, ma is komolyabban vennünk. Hiszen Hume maró gúnyral illeti kortársait azért, mert szerinte őket a dicsőséges forradalom elfogulttá tette „a kormányzat filozofikus eredete iránt”, mégpedig annyira, „hogy minden mást szörnyűségnek és szabálytalannak” tartanak.¹² Éppen ezért én magam, Hume-ot követve, történetileg kevésbé tartom kirívónak a magyar alkotmányos dokumentum körüli konzensuskeresés hiányát és/vagy kudarcát. Úgy gondolom továbbá, hogy amennyiben az Alaptörvénybe foglalt normákat lehetséges az egész politikai közösség és minden egyes tagja érdekében értelmezni, függetlenül politikai kötődésektől és társadalmi státusztól, akkor a későbbiek során az alkotmánynak ez a legitimációs vákuuma oldódhat, akár el is tűnhet.

Ha elfogadjuk egy ilyen scenárió lehetőségét, akkor az új Alaptörvénynek nem azt kell majd bizonyítania, hogy makulátlanul tiszta körülmények között, és olyan közös mércék alapján jött létre, amelyeket a demokrácia tankönyveiben olvashatunk, hanem hogy értelmezhető mindenki és az egész közösség érdekének megfelelően. E feltétel akkor teljesülhet, ha a politikai erőviszonyok is kedvezően alakulnak, és a tényleges normaszöveg elég határozatlan ahhoz, hogy hagyjon helyet a további, kifinomult értelmezői manőverezésnek (nagyjából, természetesen, az Alkotmánybíróság részéről), amely elérheti, hogy azok jogai és érdekei se sérüljenek, akiknek a szempontjai esetleg kimaradtak a szövegezési folyamat során. Ha ilyenfajta értelmezői megoldásokra lehetőség lesz, akkor elérhető az Alaptörvény legitimációjának megerősítése. Ám egyetértek a folyamat kritikusaival abban, hogy addig e legitimációs hiátus napirenden lesz, és ez alapvető módon befolyásolni fogja a szöveg értelmezését is.

Hosszúság, szerkezet és stílus

Az európai preambulumokra vonatkozó kortárs szakirodalom visszatérő megállapítása, hogy mivel egy adott közösség nemzeti identitásának megerősítését szolgálják, a lényegi feladatokat magukra vállaló preambulumok gyakrabban fordulnak elő azon nemzetek alkotmányaiban, amelyek a külső hatalmak általi zsarnoki elnyomás tapasztalatán átestek, mint a bevett demokráciákban.¹³ A jelenség magyarázata is elég egyszerűnek tűnik: az új demokráciák nemzeti közös-

¹² HUME 231–232.

¹³ Lásd erről FEKETE Balázs: „Történeti elemek az EU-tagállamok alkotmány-preambulumaiban” in LAMM Vanda – MAJTÉNYI Balázs – PAPP András (szerk.) *Preambulum az alkotmányokban* (Budapest, Complex 2011) 33–45., 38.

ségei ideológiailag is megerősítésre szorulnak, és a preambulumok e szükséglet orvoslására szolgálhatnak.

A magyarországi Alaptörvény első fejezete is feltehetőleg ilyen céllal kapta a Nemzeti hitvallás címet. E cím már magában is képes utalni arra a sajátos funkcióra, amit a szövegnek be kell töltenie. E belső címmel az alkotmányozók valami olyasmit tudnak sugallni, hogy a szöveg ezen része másként olvasandó, mint a normaszöveg: úgy kell tekinteni, mint egy kvázi-vallásos vagy -irodalmi szöveget. Ez magyarázza, hogy hosszabbnak bizonyult minden korábbi preambulumnál: működését, így hosszúságát és szerkezetét is, e műalkotás-jelleg határozza meg. Mi több, stílárius regiszterét is a címmel kapcsolatos megfontolások fényében kell olvasni. A Nemzeti hitvallás patetikus tónusa azokra a klasszikus irodalmi mesterművekre utal, amelyek olyan korokban születtek, amikor az irodalom kénytelen-kelletlen fontos politikai missziót töltött be. Forrásvidékét, hivatkozási alapját ennél pontosabban is meg tudjuk határozni: azokra a klasszikus hangoltságú tizenkilencedik századi nemzeti himnuszokra utal, melyek joggal tekinthetők a nemzeti identitást meghatározó daraboknak: Kölcsey *Himnuszára* és Vörösmarty *Szózatára*. Ezt a hagyománytörténeti összefüggést explicitté is teszi az Alaptörvény (és a Nemzeti hitvallás) mottója, mely Kölcsey művének első sorát veszi kölcsön (mégpedig idézőjel nélkül, és felkiáltójellel, az elhagyásokat nem jelezve): „Isten, áldd meg a magyart!”. Noha a nemzeti irodalom patinás darabja – 1823-ban született szerzője a kor egyik legfontosabb politikai teoretikusa és költője – sokáig nem vált a nemzet hivatalos himnuszává, a szokás már régóta annak tekintette, és 1903-ban parlamenti javaslat született ennek hivatalossá tételére. De a császár nem írta alá a javaslatot, mivel kétségtelenül inkább Haydn *Gott erhalte*ja tetszett neki, mint a patrióta magyar ének.

Ha a Hitvallást összevetjük a *Himnusszal*, azt találjuk, hogy a *Himnusz* szövege is ugyanúgy Magyarország dicső és gyakran tragikus múltjának összefoglalására vállalkozik, mint ahogy e célt szolgálja a Hitvallás első része is. A *Himnusz* a múltvizsgálatot a magyar törzsek kárpát-medencei megjelenésével kezdi: „Őseinket felhozád /Kárpát szent bércére”. A Hitvallás Szent Istvánnal, az államalapítóval kezd: „Büszkék vagyunk arra, hogy Szent István királyunk ezer évvel ezelőtt szilárd alapokra helyezte a magyar államot, és hazánkat a keresztény Európa részévé tette”, és szintén utal a Kárpát-medencére: „a Kárpát-medence természet adta és ember alkotta értékeit ápoljuk és megóvjuk”. Mindkét szöveg kvázi gnosztikus vagy-vagy-ként írja le a nemzeti történelem válságpillanatait: a tragikus választás szerintük szembeállítja egymással a nemzeti függetlenséget és szabadságot egyfelől, a nemzet szolgásgorba döntését és sírba süllyedését másfelől. És az is természetes, hogy a *Himnusz* némileg az imákra jellemző beszédmódja patetikus és emelkedett, csakúgy, mint az ezzel kapcsolatot vállaló Hitvallás.

Ha mármost a *Szózatra* is vetünk egy pillantást, annak megint már a címe is meghatározza kvázi-vallásos himnusz jellegét, nem csoda, ha még ma is szintén

együtt éneklük a magyarok ezt a romantikus dallamot nemzeti ünnepek alkalmával. Ráadásul szövegében is a fentiekhez hasonló patenteket találunk: ugyanúgy használja a nyelvet a múlt felidézésére, egyszerre szolgálva ki a nemzeti emlékeztet és adva lehetőséget a nemzeti gyászra, mint ahogy a Hitvallás is teszi. Mi több, az egyén és a nemzeti közösség viszonyára vonatkozólag is hasonló kitételeket találunk e szövegben s a Hitvallásban: a nemzet mindhalálig tartó hűségét és odaadást követel fiaitól és lányaitól, felülírva egyéni érdekeiket, hont ígérve a hazában, és hantot a halálban, mert: „A nagy világon e kívül /Nincsen számodra hely”. Az is figyelemre méltó, hogy Vörösmarty szövege valamifajta megváltói-áldozati szerepben láttatja a magyar nemzetet, mint valami mártírt a többi nemzet között. Hasonló nemzeti elkötelezettség és történeti elhivatottság érződik ki a Hitvallás soraiból is: „Büszkék vagyunk arra, hogy népünk évszázadokon át harcokban védte Európát”, „Ígérjük, hogy megőrizzük az elmúlt évszázad viharaiban részekre szakadt nemzetünk szellemi és lelki egységét”. Ez a nyelvezet világosan utal a török hódoltság korára is, amikor az ország több részre szakadt, s a szétszórás képével a bibliai zsidósággal vont történelmi párhuzamot is feleleveníti.

Ha a Hitvallásnak a *Himnusz* és a *Szózat* nyelvezetével és tematikájával való összehasonlítását szeretnénk összegezni, azt mondhatjuk, a Nemzeti hitvallás tónusában és tematikusan is sok mindent átvesz a két romantikus nemzeti költeményből. Sőt mindezt még erősebben is megfogalmazhatjuk: e szöveg jobban hasonlít a nemzeti költészet klasszikusaihoz, mint más alkotmányok preambulumaihoz. S e tétel még akkor is igaz, ha azt is rögtön hozzá kell fűznünk, hogy persze a Hitvallás lírai ereje sokkal kevésbé átütő, mint a mintájául szolgáló mesterművéké. Egyesek szerint stílusosan megbicsaklik, deklamálása egyenesen giccses hangzású. Nem tekintem feladatommak ezen ízlésvita eldöntését, ezért csak azt jegyzem meg, hogy egy ilyen kritika megint nem érinti a lényegét. Olyan szövegtípusról van szó, amely allegorikusan és retorikusan kívánja kifejteni hatását, s ennyiben élesen eltér a ma uralkodó jogi szövegtípusoktól. Ezért látjuk igazoltnak azt, hogy eltérő értelmezési stratégiát követel meg, mint az Alaptörvény többi része, s így automatikus (tehát a műfaji sajátosságokra vak) felhasználása az alkotmány értelmezése során bizonyosan elhibázott lesz.

A Hitvallás néhány vitatott pontja

Az alábbiakban a Hitvallás négy érzékeny kérdésére szeretnék kitérni. Ezek a következők: (1) vajon megengedett-e az Istenre való hivatkozás ebben a szövegtípusban? (2) vajon annak, hogy expressis verbis hivatkozik a történeti alkotmányra, van-e bármifajta (alkotmány)jogi relevanciája, (3) vajon hogyan értelmezhető a kommunista alkotmánynak az alkotmányos tradícióból való kizárása? (4) vajon igazolható-e bármivel a hangsúlyos utalás a közösség érdekeire

(szemben akár az egyén jogaival), s ha igen, milyen alapon? Lássuk tehát e pontokat most már részletesebben is!

(I) Az ellen, hogy Isten nevét egy alkotmányos dokumentumba foglalják,¹⁴ a legfontosabb kritikai érv talán az, hogy sértené az állam semlegességének követelményét a hit, a világnézet vagy más egyéb szellemi elkötelezettség tekintetében. Ezt a fajta állami semlegességet a liberális felfogás a demokratikus rezsimek fontos feltételének tartja, garanciaként a polgárok autonómiájára, hisz ez biztosíthatja, hogy szabadon választhassanak különböző, egymástól olykor élesen eltérő élet-eszmények között magánéletükben. Ám meggyőződésem szerint a semlegességi követelmény teljesíthetetlen, hisz paradox módon maga ez a követelmény is megszegi e semlegességi feltételt. Nem véletlen tehát, hogy legvehemensebben épp a kortárs politikai liberalizmus apostola, John Rawls hangoztatta *Az igazságosság elmélete* (1971) című főművében, amelyben a klasszikus liberalizmus egalitáriánus újragondolására vállalkozott. Rawls semlegességi elve szerint a liberális államnak nem szabad támogatni semmilyen, a jóra vonatkozó konkrét elképzelést. Ám ez a követelmény már maga is a liberális politikai krédó részét képezi, s így eleve nem lehet maga sem semleges, még ha e semlegességről, mint az egyik legfontosabb alapelvről beszél is. Rawls leírásában a demokratikus politika lényege az igazságos társadalom igénye. Eléréséhez pedig tulajdonképpen a matematikai egyensúly problémáját kell megoldani. Ám Rawls az igazságosság melletti doktriner elkötelezettségével máris alábecsüli a többi politikai princípiumot, s így már a játék megkezdése előtt megpróbálja meghatározni a politika elvi síkján a szabályokat.

A liberalizmus az ő kezén olyan meta-politikai elméletté válik, mely a liberalizmust kiemeli a politikai viták sűrűjéből, és a liberális elveket a politikai szférát meghatározó általános elvekként kívánja pozicionálni. Így az általa megkövetelt semlegesség elve már esetében sem teljesül, mihelyt belátjuk, hogy azt várja el, hogy a semlegesség elve mellett egy állam aktívan kötelezze el magát. Nem lehet ugyanis semlegesnek lenni, ha vannak olyan legitim nézetek, melyek a semlegesség elvét politikailag vitatják!

Ezért be kell látnunk: a semlegességi elv egy ténylegesen demokratikus alkotmány esetében nem tartható. Minden egyes politikai közösség rendelkezik hagyományos vagy pragmatikusan megfogalmazott értékekkel és egy Alaptörvény megalkotásának egyik tényleges célja épp ezek kinyilvánítása. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy egy alkotmánynak egyetlen politikai irányvonal mellett kellene elköteleznie magát. Épp ellenkezőleg, valószínűleg az a szerencsésebb, ha

¹⁴ Most nem teszünk különbséget az *invocatio Dei* (Isten megidézése) és a *nominatio Dei* (Isten nevének említése) között. A különbségről lásd: Michael SILAGE: „A német Alaptörvény preambuluma: a preambulók alkotmányos helyzete és jelentősége a német jogban”, in LAMM–MAJTÉNYI–PAPP (szerk.) 47–58., 55.

nyitott marad, s ideális esetben magába ölel minden olyan értéket, mely szignifikáns módon meghatározza az adott politikai közösség gondolkodását – még akkor is, ha ezek az értékek adott esetben nem is mutatnak egy irányba. Ám e sokszínűség nem követelheti meg azt, hogy az adott politikai közösség lemondjon történetileg kialakult, ma is vállalható politikai arcéléről.

Mindezt figyelembe véve, ha egy adott társadalomban szignifikáns számban vannak jelen vallásos hívők, akkor annak alkotmánya jó okkal utal a vallásos hitre vagy Istenre, s épp az ezzel szemben felhozott kritika válik nehezen értelmezhetővé, ha tetszik, igazságtalanná vagy diszkriminatívá.

De vegyünk számba egy másik lehetséges kritikát is arra vonatkozólag, ha egy alkotmányos dokumentum közvetlenül utal Istenre. Ez pedig az állam és az egyház szétválasztására vonatkozó liberális elv, melyet már az amerikai alkotmány megfogalmazott, mint olyan következtetést, amelyet – elsősorban Európa – korábbi felekezeti feszültségeiből vezettek le.¹⁵ A fogalmat magát a felvilágosult brit filozófus, John Locke vezette be a 17. században. Locke maga is aktív részese volt kora politikai csatározásainak, így a konfliktusok szenvedő alanyaként vált az elválasztási tézis propagátorává.¹⁶ Ebben az esetben nyilvánvaló, hogy bár liberális elvről van szó, az mára részévé vált a nyugati politikai kultúrának. Ráadásul ellentéte, az államvallás egyáltalán nem tekinthető ma is széles körben elfogadott konzervatív tézisnek. Ezért ebben az esetben a tézis elfogadásából kell érvelésünknek kiindulnia. Ám vitahelyzetünket ez mit sem rontja, hiszen csak azt kell igazolnunk, hogy Isten nevének említése nem sérti az elválasztási tézist. Ez pedig könnyen belátható, hisz mindaddig, amíg az Istenre való hivatkozás nem kizárólag valamely vallási felekezet Istenét jelenti, addig nem sérül az elv. Másfelől maga a szövegtípus, amelyben az utalás megjelenik, kizárja az elválasztási tézis megsértését. Hiszen még csak nem is a Nemzeti hitvallás főszövegében, hanem a szöveg elé illesztett idézett töredékmondatban jelenik meg a tabusított szó. Vagyis olyan szövegekörnyezetben, amelyet leginkább a Hitvallás, és/vagy az Alaptörvény mottójaként határozhatunk meg az adott szöveghelyzetben. Márpedig a mottófunkció nyilvánvalóan nem nevezhető normatív szövegtípusnak, és ez alaposan csökkenti annak esélyét, hogy e szöveg bármely része valamely egyetemes normát sértsen. Főként, ha figyelembe vesszük, hogy a mottó a nemzeti himnusz első sora. Vagyis látnunk kell, hogy a mottót alkotó mondat az Alaptörvényben is

¹⁵ Lásd az Establishment Clause-t és a Free Exercise Clause-t az első, 1791-es alkotmánymódosítás első cikkéből: „A Kongresszus nem alkot törvényt vallás alapítása vagy a vallás szabad gyakorlásának eltiltása tárgyában”.

¹⁶ A kérdéskörrel lásd Noah FELDMAN: *Divided by God. America's Church-State Problem and What We Should Do about It* (New York: Farrar, Straus and Giroux 2005). Lásd még Locke eredeti állásfoglalását a vallási türelemről írt levelében – *Letter Concerning Toleration* (1689) –, melyben még üdvözölte az elválasztási tézist. De érdemes megnézni későbbi, *The Reasonableness of Christianity* (1695) című művét, amelyben a szerző egyszere nevezte magát felvilágosult és keresztény gondolkodónak.

megtartja egy irodalmi idézet funkcióját, amelynek lehet szimbolikus üzenete, de jogi értelmet tulajdonítani neki nehéz lenne.

(2) A Hitvallás második nehézsége az Alaptörvény kritikusai szerint az, hogy *expressis verbis* felvállalja a magyar alkotmányos tradíció egy korábbi fogalmát: a történeti alkotmány kategóriáját. A kritikusok állítása szerint a történeti alkotmány terminusa anakronisztikusan hangzik és idegen egy írott alkotmányos dokumentum szövegekörnyezetében. A Velencei Bizottság már idézett véleményének 29. §-a szerint a kifejezés túlságosan is határozatlan:

„A «történeti alkotmány» fogalma, melyet a Preambulum és a specifikusan az alkotmány értelmezésével foglalkozó R cikk is tartalmaz, bizonyos fokú határozatlanságot hoz az alkotmányos értelmezésbe. Nem rendelkezünk ugyanis világos meghatározással arra nézve, melyek a «történelmi alkotmány vívmányai», amelyekre az R cikk utal.”¹⁷

A 34. §-ban a Vélemény a következőképp folytatódik: „A «történeti alkotmányra» vonatkozó utalás teljesen tisztázatlan, hiszen Magyarországon a különböző társadalmi helyzetek kifejlődése során más-más fokozatok jelentkeztek, és ezért nincs világos és egyetértésen alapuló értelmezése a «történeti alkotmánynak».”¹⁸

Am valószínűleg egyetlen állam alkotmányos történetével kapcsolatban sem találni az egész szövegtörzshöz és értelmezésére is kiterjedő tényleges konszenzust – elég csak az USA alkotmányával kapcsolatos vitákra utalnom. Ezért a történeti alkotmány fogalmának értelmezésekor valószínűleg a magyar jogtörténeti-jogelméleti irodalomhoz kell majd fordulni, mely kétségtelenül elég sokszínű, és az is kétségtelen, hogy igencsak megosztott. A jelen dolgozat számára kiegyensúlyozott véleményt keresve olyan brit megfigyelőkre támaszkodnék, akik feltételezhetően csakugyan rendelkeznek szakszerű tudással a magyar alkotmányos történetről: a néhai Péter Lászlóra, aki magyar származású volt, de 1956 után az Egyesült Királyságban tanult és tanított, és Martyn Radyra, aki a néhai Péter professzorhoz hasonlóan a University College London School of Slavonic and East European Studies professzora. Az alábbiakban az ő megállapításaikra támaszkodva próbálom a fogalom magyarozatát adni.

Noha Magyarországon az első írott alkotmányt a kommunista rezsim adta ki a második világháborút követő szovjet megszállás idején, az ország hosszú alkotmányos történetre tekinthet vissza. Ahogy Péter László utal rá: „Magyarország ősi alkotmányát [...] a szokás alapította meg.”¹⁹ A szokásjogi normákat kreatív

---

¹⁷ VENICE COMMISSION § 29.

¹⁸ VENICE COMMISSION § 34.

¹⁹ PÉTER László: „The Primacy of Consuetudo in Hungarian Law” in Martyn RADY (szerk.): *Custom and Law in Central Europe* (Cambridge: University of Cambridge 2003) 101–III.

módon kompilálta az 1514-es országgyűlés számára Werbőczy. Azonban a királyi pecsét végül nem került rá a dokumentumra – noha a király feltehetőleg támogatta azt –, így az országbírói ítélőmester magánkiadásban adta ki Bécsben, latin nyelven, 1517-ben. Noha néhány helyen kétségtelenül megnyilvánult a kompilátor invenciója, a *Hármaskönyvet* (teljes címén *Nemes Magyarország szokásjogának Hármaskönyve*) mindig is megbízható forrásnak tekintették, mely jól használható összefoglalását adta az ősi magyar alkotmányos gyakorlatnak. Ez az ősi alkotmány maradt a „meghatározó jogforrás” „még jócskán a 19. században” is.²⁰ Az 1848-as áprilisi törvények, majd a forradalom és szabadságharc bukását követő Habsburg önkény 1849-től 1867-ig tartó időszaka után ismét visszatért az ország e hagyományhoz, amit többek között a Szent Korona eszméjéről vagy doktrínájáról folyó korabeli viták igazolnak. A kérdéskör aktuális vonatkozása az volt, hogy mennyiben rendelkezik a Magyar Korona olyan szokás és hagyomány által garantált közjogi státusszal, amely meghatározza a (nemes) magyarok jogait a Habsburg Birodalmon belül, a Korona joghatósága alatt tevékenykedő, azt ez által megszemélyesítő, épp aktuális fejedelem uralma alatt. Ám ekkor már a szokásjog (*consuetudo*) által koncipiált jogfogalom élesen szembekerült a parlamenti jogalkotás eszményével, amit viszont szükségessé tett a mind komplexebb, modern európai tömegtársadalom kormányzása. Péter László szerint többek között az az értelmezői bravúr, amely például Concha Győző politika professzor, Timon Ákos jogászprofesszor, és Apponyi Albert, a kor egyik vezető politikusa szövegeiben tetten érhető, a *Hármaskönyvet* a dualizmus korában is fontossá tette, hisz a politikusok támaszkodhattak rá, „az állam jogalkotói szuverenitását magyarázva bele Werbőczy szakaszaiba.”²¹ Így aztán „a *Hármaskönyv*be beleolvasott elvek és a doktrína is túlélte a Habsburg Monarchia összeomlását”.²² A két világháború közti időszakban tapasztalt felvirágzása után „[a] Szent Korona eszménye vörös posztó maradt a kommunisták szemében: némely pártfunkcionárius egyenesen fasiszta ideológiaként bélyegezte meg”,²³ ami viszont tovább táplálta, s a rendszerváltás után ismét feltámasztotta e hagyomány mítoszát.

Ha e történeti előzményeket figyelembe vesszük, szinte természetesnek tűnik, hogy mivel az önkényuralmi kommunista rezsím egykor új alkotmányt alkotott, és elvetette a történelmi alkotmányt, egy új, demokratikus rezsím nem fogadhatja el magáénak azt az írott alkotmányt, és mindent el fog követni, hogy amit lehet,

²⁰ PÉTER (2003) 101. Felhasználtam a szerző egy másik tanulmányát is: PÉTER László: „The Impressible Authority of the Tripartitum” in BAK–BANYÓ–RADY (szerk.) xiii–xxvi.

²¹ PÉTER (2005) xxv.

²² PÉTER (2005) xxv. Bónis György is úgy vélekedik 1942-ben, hogy a magyar közjog elismeri a szokásjog erejét, hogy értelmezze, helyettesítse vagy lerontsa a parlament alkotta törvényt. BÓNIS György: „Törvény és szokás a Hármaskönyvben” in BALÁS P. Elemér [et al]: *Werbőczy István. Acta juridico-politica 2.* (Kolozsvár: Univ. 1942) 121–140, 138.

²³ PÉTER (2005) xxvi.

visszahozzon az előbbi, hagyományos történelmi alkotmányból. Ebből a szempontból döntő jelentőségű, hogy az 1989-es nemzeti kerekasztal tárgyalások alkotmányozó tagjai minden jó szándékuk és szakértelmük ellenére sem voltak képesek annak ideológiai alapjai révén biztosítani az új, írott alkotmány hosszú távú tekintélyét. Ezért a mai alkotmányozóknak is kijáró jóindulat hermeneutikája azt mondatja velünk, hogy a mostani kísérlet a történelmi alkotmány újbóli beemelésére szép kísérlet a politikai test sebeinek orvoslására, még ha kicsit talán csakugyan meg is késett.²⁴

De szimbolikus-elvi jelentőségén túl feltételezésem szerint más oka is van a magyar alkotmányos hagyomány újraélesztésének. Úgy gondolom, ma még nem lehet megbízható véleményt formálni az Alaptörvénynek a történelmi alkotmányra vonatkozó kitételeiről. Hisz utaltam már rá, hogy az alkotmányos legitimitáció hosszú távon dől el, és történelmi esetlegességeken is múlik. Egy dolog mindenesetre biztos: sok múlik majd azon, hogy az Alaptörvény és a történelmi alkotmány viszonyának hivatalos értelmezése, melyet alapvetően az Alkotmánybíróság határoz meg, mennyire lesz egyszerre kreatív és hagyománytisztelő ahhoz, hogy megtalálja annak a módját, hogy minél több elemet beépíthessen az ország alkotmányos hagyományából az Alaptörvény nyitottabb részeinek értelmezésébe. Tudjuk, a jogfolytonosság fontos elve az Alkotmánybíróság gyakorlatának. Most az Alaptörvény szövege explicit módon megkívánja, hogy e folytonosságot nagyobb történelmi távlatban értelmezze, hogy kezdjen valamit az ősi alkotmány ma is relevánsnak tűnő elemeivel (amelyeket vívmányoknak nevez az Alaptörvény). Hogy melyek ezek az elemek, és pontosan miként is érhető el újragondolásuk, az még nyitott kérdés ebben a pillanatban. Az viszont biztos, hogy az alkotmánybírósági gyakorlatnak is át kell alakulnia, miután az Alaptörvény kifejezetten utal a történelmi alkotmányra, mint amely alapján az új normaszöveget magát értelmezni kell. Mindez annyiban mindenképp új helyzetet fog teremteni, hogy az alkotmányos normák helyes értelmezése innét kezdve szükségszerűen megköveteli a magyar alkotmányos hagyományok beható tanulmányozását és az innovatív alkalmazására tett hagyománytisztelő kísérleteket.

(3) A Hitvallás egy további kritikája arra a feltételezett jogi paradoxonra vonatkozik, amelyet az előző alkotmány legitimitásának látszólag „ex tunc” kétségbevonása jelent:

²⁴ A történelmi alkotmány lehetséges jelenkori szerepéről lásd az Alkotmánybíróság elnökének egy korábbi, még pusztán kutatóként jegyzett dolgozatát: PACZOLAY Péter: „A történelmi alkotmány és a konzervatív jogi gondolkodás” in TÖKÉCZKI László (szerk.) *Magyar konzervativizmus, hagyomány és jelenkor* (Budapest: Batthyány Lajos Alapítvány 1994) 29–36.

„Nem ismerjük el az 1949. évi kommunista alkotmányt, mert egy zsarnoki uralom alapja volt, ezért kinyilvánítjuk érvénytelenségét. Hazánk 1944. március tizenkilencedikén elveszített állami önrendelkezésének visszaálltát 1990. május másodikától, az első szabadon választott népképviselő megalkulásától számítjuk. Ezt a napot tekintjük hazánk új demokráciája és alkotmányos rendje kezdetének.”²⁵

Másokkal ellentétben véleményem szerint bölcséleti értelemben vett paradoxon nincs a fentebbi idézetben, pontosabban a paradoxon inkább (jog)technikai természetű. Hiszen politikai filozófiai szempontból a demokratikus álláspont és a zsarnoki alkotmány nyilván összeegyeztethetetlen. Ezért az a legkevesebb, hogy egy újonnan alapított demokrácia eltávolítja magát a zsarnoki múlt minden megkövesedett maradványától. Az elhatárolódás hasonló erőteljes gesztusát láthattuk a német jogi gondolkodásban a saját közelmúltjára vonatkozóan a második világháború után, vagy Spanyolországban, a Franco-rezsim bukását követően. Meggyőződésem szerint, ha ennél kevesebbel beérték volna az alkotmányozók, az nem lett volna kielégítő a demokratikus politika-filozófia nézőpontjából, s ehhez a muszájhoz képest a jogtechnikai probléma megoldása – filozófiailag legalábbis – másodlagos.

(4) A modern alkotmányos biztosítékok feladata általában az egyéni jogok védelme. Ez azonban viszonylag új fejleménynek tekinthető. Noha a magántulajdon védelme és más egyéni jogok már a *Habeas Corpus Act* (1679) és a *Bill of Rights* (1689) visszavezethetők brit kontextusban, eredetileg a modern alkotmányok mögött megbúvó logika nem pusztán az egyes polgárok védelme volt az állam (vagyis az uralkodó) túlhatalmával szemben. Valójában az egyéni jogok gondolatát csak Grotius, majd követői kezdték ilyen hangsúlyossá tenni. Előtte ugyanis az egyén és közössége fogalmilag nem volt olyan könnyen elválasztható. Az egyéni identitás korábbi változata szilárdan beleágyazódott az adott közösségbe. Az egyéni szabadságnak közvetlen feltétele volt a közösségi szabadság.²⁶ Ezért nem gondolom, hogy rossz irányba vezetne az érzékelhető elcsúszás az új Alaptörvényben az egyéni jogok védelméről egy olyan irányba, amely egyszerre célozza az egyéni jogok védelmét és az egész politikai közösség társadalmi-politikai értékrendjének kinyilvánítását. Mindezt a politikai gondolkodás honi történetére alapozva teszi, figyelemmel azokra az – olykor egymással is vitázó – elméletekre, melyek a liberális demokráciák kisebb vagy nagyobb korrekcióját javasolják

²⁵ A Velencei Bizottság azt állította, hogy e tétellel a Hitvallás egy jogi paradoxont alkotott, „mivel egy illegitim vagy épp nem-létező Parlament nem tud elfogadni egy új Alkotmányt.” VENICE COMMISSION § 35.

²⁶ Quentin SKINNER: *Liberty before Liberalism* (Cambridge: Cambridge University Press 1998).

a közösségelvű,²⁷ polgári-humanista és (új-polgári) republikánus²⁸ gondolkodásmód képviselőinek írásaiban. Épp ezért úgy vélem, ez a nyugati politikai elmélet szükségszerű fejlődési fázisa, melyet egyfelől a politikai érdektelenség ottani tapasztalata ihletett, másfelől a populista hiperaktivizmus táplált. E két kortárs jelenség veszélyezteti ugyanis a legitim politikai intézmények helyes működését és a demokratikusan választott ágensek cselekvési szabadságát a nyugati alkotmányos rendszerekben. Mivel a Nemzeti hitvallás történetileg ránk hagyományozott műfaja ab ovo megköveteli az azonosulást egy többes szám első személyű beszédmóddal, már a műfaj révén is beleillik a jelen szöveg ebbe az utóbbi időben megjelent politikaelméleti paradigmába. Persze hangsúlyoznunk kell, hogy egy túlságosan is „nacionalisztikusra” hangolt alkotmányos program veszélyes lehet,²⁹ hisz egyértelműen a differenciálatlan és megtévesztő populizmus felé hajlíthatja a közgondolkodást. Ezért találok különösen fontosnak, hogy az alkotmányozók a patrióta szál mellett már a Nemzeti hitvallásban erőteljesen megjelenítik az európai és a regionális agendát is, alkotmányos értékévé minősítve ezt a nemzetin túlmutató vonatkozást is.

A NEMZETI HITVALLÁS MINT ALKOTMÁNY-ÉRTELMEZÉSI ESZKÖZ ÉS MINT ALAPELVEK KATALÓGUSA

Eddig, mivel a szöveg műfajából indultunk ki, azt láttuk, hogy egy kvázi vallásos, erőteljesen irodalmias szövegtípusról van szó, s tagadhatatlan, e felismerésünk a Hitvallás alkotmányos normaszöveggé váló olvasását meglehetősen megnehezítette. Azt is jól láttuk, hogy megalkotása során fájón hiányzott a kompromisszum- vagy konszenzus-készség minden politikai erőből (a fő felelősség persze mindig a hatalmon levőké), s hogy ez az tény is minden bizonnyal akadályozza a nyitott, jó szándékú és bizalmat szavazó olvasatának ma és a közeljövőben. Ezért lesz különösen fontos, hogy értelmezése során mérjék meg gondosan minden egyes szavát, s hogy vegyék figyelembe azt a meglehetősen tragikus történelmi tapasztalatot, ami a nemzet múltját beárnyékolja, nem feledve a közelmúlt

²⁷ Erről az irányzatról és benne MacIntyre, Sandel, Ricoeur, Taylor és Walzer filozófiájáról, lásd: HORKAY HÖRCHER Ferenc (szerk.): *Közösségelvű politikai filozófiák* (Budapest: Századvég 2003).

²⁸ A republikánizmusról lásd a Stanford Encyclopedia of Philosophy szócikkét, Frank Lovett tollából: plato.stanford.edu/entries/republicanism/, mely egyfelől Arendt és Pocock írásaira utal, másfelől Quentin Skinner és a politikai filozófus, Philip Pettit vonatkozó szövegeire. De megint érdemes utalni a katolikus egyház társadalmi tanítására, amely a szolidaritás és a személy fogalmán keresztül érzékenyen elemzi egyén és közösség viszonyát a társadalmi-politikai gondolkodás szempontjából.

²⁹ A veszélyekre meggyőzően utal John LUKÁCS: *Demokrácia és populizmus. Félelem és gyűlölet* [ford. KOMÁROMY Rudolf] (Budapest: Európa Könyvkiadó 2008).

nemzeti traumáit sem.³⁰ Arra is utaltunk, hogy a szöveg helyenkénti pongyolaságára-meghatározatlanságára tekinthetünk úgy, mint felajánlott lehetőségre, hogy akár egymással versengő politikai gondolkodásmódok is megtalálják egyes szöveg-helyekben az általuk vélelmezett értékek garanciáit. Beszéltünk arról is, hogy a Hitvallás alkotmány-preambulumokhoz mért viszonylagos hosszúságát irodalmi-assága magyarázhatja, s ugyanezzel hoztuk összefüggésbe erős patetikus retorizáltságát és (a 19. századi klasszikus magyar nemzeti költészetből ismert) történeti utalásrendszerét. Magyarozatát adtuk annak, miért nem találjuk problémásnak Isten nevének említését, a történeti alkotmányra való hivatkozást, a közösségi értékek előtérbe helyezését.

A következőkben már csak két további lépést kell megtennünk. Először azt a kérdést próbáljuk megválaszolni, hogy miként viszonyul a Nemzeti hitvallás az Alaptörvény főszövegéhez, még pontosabban, hogyan és milyen mértékben lehet/kell felhasználni (saját algoritmusa szerint) arra, hogy segítségével értelmezzük az Alaptörvény normáit. És másodsor, arra a kérdésre keressük a választ, milyen jelentősége van a nemzeti trauma kezelésében annak, hogy a Nemzeti hitvallással – meglehetősen nem épp hibátlanul, de – erőfeszítést tett az alkotmányozó arra, hogy igazságot szolgáltatson a politikai (és a kulturális) nemzet minden egyes tagjának. Ez a célkitűzése magyarázza ugyanis erőfeszítését arra, hogy áttekintse a közösség közelmúltbeli és korábbi történelmét, nem kifelejtve, bár talán nem elég hangsúlyosan tárgyalva, annak a nemzet lelkiismeretét nyomasztó vonulatát sem, és összegyűjtve egy rövid és nyilván nem kimerítő katalógust a magyarok politikai közössége által történetileg igazolt alapértékekből.

A Nemzeti hitvallás mint értelmező eszköz

Ahhoz, hogy megválaszolható legyen, miként lehetne, vagy inkább kellene a Hitvallást az Alaptörvény értelmezésének szolgálatába állítani, vázlatosan össze kell foglalnom a már fentebb említett korábbi esszém³¹ vonatkozó pontját. Itt ugyanis abbéli meggyőződésemmek adtam hangot, hogy ahhoz, hogy a magyar alkotmányos gyakorlat közelebb kerülhessen a társadalomhoz és minden egyes tagjához is külön-külön, a politikai pártoknak meg kellene egyezniük egy alkotmányos alapidokumentum elfogadásában. Ez foglalná össze – akárcsak egy felsorolászerű katalógusban – a közösség legfontosabb, és olykor feltehetőleg széttartó értékeit. Tény, hogy a Nemzeti hitvallást lehet úgy olvasni, mintha épp

³⁰ „Tagadjuk a magyar nemzet és polgárai ellen a nemzetiszocialista és kommunista diktatúrák uralma alatt elkövetett embertelen bűnök elévülését.”

³¹ HORKAY HÖRCHER (2009).

erre a felszólításra válaszolna.³² Ám egy ilyen közvetlen kapcsolat feltételezése tényszerűen megalapozatlan. Valójában jelentős különbségek vannak ugyanis az én korábbi ideális scenárióm és a tényleges helyzet között. Hadd mutassak rá néhány fontos különbségre. Csak ezen eltérések figyelembe vételével vallok magaménak azt az álláspontot, hogy a Nemzeti hitvallás igenis hasznos, saját (első-sorban műfaji) törvényszerűségeinek megfelelően igénybe vett értelmezési eszköz-ként, amikor az Alaptörvény normáinak értelmét kívánjuk megvilágítani.

Tehát a különbségek: először is én egy értékcatalogus megszületésekor szükséges előfeltételnek tekintetem a politikai konszenzust (ma már inkább csak kompromisszumot mondanék), hisz csak ez alapozhatja meg azt a vélelmet, hogy ez a dokumentum valóban a közösség egészének – tehát potenciálisan minden egyes tagjának – közösen vállalható értékeit foglalja össze. Ma már persze el kell ismernem, hogy az adott politikai konstelláció mellett e követelményem túl volt a politikailag lehetségesen, de továbbra is az a véleményem, hogy politikai kompromisszum(ok) nélkül nem lehet – még egy Alaptörvényben sem – az egész közösség nevében beszélni. Igaz, mint a rendszerváltás alkotmánya mutatja, túl sok kompromisszum mellett pedig hiábavalónak bizonyulhat az erőfeszítés.

Másodszor, egyértelműen azt állítottam, hogy az új alapidokumentumnak nem kellene magába az alkotmány szövegébe beágyazódnia. E nézetem indoka az, hogy az alapértékek összefoglalása műfajilag szükségszerűen eltér az Alaptörvény normaszövegétől, és ennek megfelelően más is a feladata:

„A rendszerváltás alapidokumentuma természetesen nem az alkotmány versenytársa lenne, s nem annak helyét foglalná el. Inkább a rendszerváltás alapidokumentuma és az alkotmány egymást erősítő hatására volna szükség, ahogy – mutatis mutandis – az Egyesült Államokban a függetlenségi nyilatkozat és az alkotmány viszonyult egymáshoz.”³³

Harmadszor, azt feltételeztem, hogy egy alapidokumentum megalkotása alkalom lehet a nemzeti önvizsgálatra, különös tekintettel a huszadik század vihara-ira. Ezt egyfajta szekuláris gyónásként képzeltem el, amit a hitvallás műfaja nagyon is megenged(ett volna). Főként, mivel az általam hivatkozott irodalmi elődök is utaltak a nemzet bűneire-hibáira-mulasztásaira. Kölcsey például emlékeztet módon vall – többes szám első személyben – a *Himnuszban* Istennek:

³² Egy ilyen olvasatra lásd TÓTH GÁBOR Attila: „Egy új alkotmány háttérelmélete” *BUKSZ* 2010/2. 138–141., 139–140. A szerző álláspontomat mindenfajta argumentáció nélkül „materiális értékelvű alkotmányfelfogás”-ként emlegeti, feltehetőleg Scheler értéketikájára utalva. A szerző továbbá azt feltételezi, hogy ha írásomat Körösi András realista megközelítésével együtt szemléljük, az egymással indirekt módon sem kommunikáló szövegeinkből létrehozható egy koherens rendszer. Mí több, azt is vélelmezi, hogy pont ez a rendszer szolgálhat a mostani radikális alkotmányos reformok háttérelméleteként.

³³ HORVÁTH HÖRCHER (2009) 71.

„Hajh, de bűneink miatt / Gyúlt harag kebledben, / S elsújtád villámidat / Dörgő fellegedben”. Nyilvánvaló, hogy itt is egy olyan gondolati alakzatról van szó, mely a magyar irodalom- és gondolkodástörténetben vissza-visszatér: e szerint a ránk szabott tragikus sors tragikus vétkeink következménye. E hagyomány ismét protestáns gyökerű, és retorikailag a zsidóság szétszóratásának bibliai analógiájából táplálkozik.³⁴ Ám nem csak a nemzeti hagyományokból lehetett volna muníciót gyűjteni egy ilyen tudatos szellemi öntisztulási folyamatot generáló kezdeményezéshez: hasonló fordulatokon nemrég átesett nemzetek sora mutathatót volna példát, a németektől és a spanyoloktól kezdve a dél-afrikaiakig. E példákban az a közös, hogy az érintett politikai közösségeknek is le kellett zárniuk egy olyan elnyomó rendszer emlékét, amely szükségszerűen felhasználta a nemzet egyik részét a másikkal szemben, és ahol ezért a bűnbánat és megbocsátás kifejezésének rituáléira hasonlóképp szükség volt.

De érdemes utalni e kérdéssel kapcsolatban II. János Pál pápa emlékezetes gesztusaira is. A Szentatya emlékezetes módon sokszor és sokféle formában kért bocsánatot az Egyház korábbi korszakokban elkövetett bűneiért és mulasztásaiért, sokaktól. Ez pedig több mint figyelemre méltó egy olyan egyház vezetője részéről, amellyel kapcsolatban a változásra való alkalmatlanság, az anakronizmus vádját oly sokszor elsütötték, s amelynek történelmi felelősségét is sokan érintették már korábban. A példa arra utal, hogy ha egy ilyen nagy múltú, és nehezen mozduló intézmény is képes múltja újragondolására, akkor egy nemzeti közösség is képes lehet erre.

Ha pedig filozófiai oldalról szeretnénk megközelíteni a dolgot, akkor érdemes Paul Ricoeur vonatkozó írásaira utalni, különösen azokra, amelyekben arról ír, hogy egy közösség mit tehet azért, hogy sikeresen dolgozza fel múltjának tragikus vagy bűnös pillanatait.³⁵ Rátéekintve e szerzőkre, meglepődve fogjuk tapasztalni, hogy a protestáns Ricoeur és a római pápa egyetértett abban, hogy tényleges lelkiertőről nem az ad tanúbizonytságot, aki igazságérzetére apellálva bosszút követel, vagy a méltányosságra hivatkozva felmentést remél, hanem aki képes keresztülmenni a lelki megtisztulás folyamatán, a vezeklés és a megbocsátás rituáléin keresztül. Ez a mai magyar helyzetben annál is inkább sürgető lenne, mert a huszadik század kataklizmái, a két totalitárius rendszer elnyomása után különösen fájó, hogy még nem sikerült szembenéznie a politikai közösségnek saját közelmúltjával. Pedig Ricoeur meggyőzően mutat rá, hogy „a politikai próza ott kez-

³⁴ A kérdés korabeli részletes feldolgozását lásd: ÖZE Sándor: *Bűneiért bünteti Isten a magyar népet. Egy 16. századi bibliai párhuzam elemzése a nyomtatott egyházi irodalom alapján* (Budapest: A Magyar Nemzeti Múzeum Művelődéstörténeti Kiadványa 1991) 161.

³⁵ Én közvetlenül a következő Ricoeur szövegekre támaszkodtam: Paul RICOEUR: *The Just* [ford. David PELLAUER] (Chicago–London: The University of Chicago Press 2000), és Paul RICOEUR: *Memory, History, Forgetting* [ford. Kathleen BLAMEY – David PELLAUER] (Chicago–London: The University of Chicago Press 2004).

dődik, ahol a bosszú véget ér, ha a történelemnek nem azt a sorsot szánjuk, hogy maradjon bezárva az örökké tartó gyűlölet és a felejtő emlékezet közötti halálos oszcillációban. Egy társadalom nem lehet folyamatosan haragban önmagával.”³⁶

Ha a Hitvallás kicsit többet vállalt volna a közelmúltra vonatkozó önvizsgálatból (Trianon, holokauszt, kommunizmus, 1956), és egy fokkal kevesebbet a dicsőséges múlt emlegetéséből, akkor közelebb került volna a *Himnusz* és a *Szózat* eredeti hangfekvéséhez, hisz e két nemzeti ének bátran érinti a nemzet bűneit és hibáit is. A *Szózat* például úgy utal a nemzeti bűnökre, hogy a nemzeti tragédiák eredőjeként nemcsak a balszerencsére, de a viszályra is rámutat („És annyi balszerencse közt, / Oly sok viszály után...”). Ha a klasszikus költemények sem riadtak vissza a nemzeti múlt bűneitől, a Nemzeti hitvallásnak sem kellett volna ilyesmitől tartania.

De ha vannak is különbségek az én alapidokumentumra vonatkozó javaslatom és a ténylegesen megvalósult, az Alaptörvénybe ízesült Hitvallás között, ez nem zárja ki, hogy továbbra is úgy gondoljam, ez utóbbi fontos eszközként szolgálhat az alkotmányos kérdések elemzése során. Korábban utaltam már rá, hogy ha egy ilyen értékkatalógus létrejönne, „levenné az alkotmány értelmezésére és az alkotmányosság védelmére hivatott testület válláról az értékalapozás nehéz feladatát, s az alkotmányos kontroll szerepét a máshol meghatározott értékek politikai megvalósulási folyamatát alkotmányosan korlátozó felügyeletben határozná meg.” Fel kell hívnom a figyelmet arra, hogy már ebbe a jóval korábbi írásomba is beleszórtam kritikai-figyelmeztető-korlátozó passzusokat: „Ugyanakkor a rendszerváltás alapidokumentumának természetesen figyelemmel kell lennie az Alkotmánybíróság alkotmányértelmezési hagyományára.”³⁷ Másfelől viszont feltételezésem szerint az új Alaptörvény kiköveteli az alkotmányos értelmezés logikájának és eljárásának az átalakítását. Az R§3 cikkelyben a következőket olvassuk: „Az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni.” A szándékot mindig is fontosnak tartották az alkotmányos hermeneutikában. De az Alaptörvény cikke cím szerint utal a Nemzeti hitvallásra és „történeti alkotmányunk vívmányaira”, ami kizárja, hogy az értelmezés gyakorlatában az Alkotmánybíróság figyelmen kívül hagyhatná ezeket, súlyosan félreértve az alkotmányozó explicit szándékát. De figyelembe véve a Hitvallás műfaját, nem szabad elfelejteni azt sem, hogy épp a műfaji meghatározottságok hogy korlátozzák a Hitvallás felhasználását a normaszöveg értelmezésében: a szépirodalmi műfajra jellemző metaforikus fogalomhasználat kizárja az értelmezésnek a jogi szaknyelvre jellemző alkalmazási tech-

³⁶ RICOEUR (2004) 501.

³⁷ Mindkét idézet HORKAY HÖRCHER (2009) 71. Mindez nem jelenti azt, hogy e tekintetben osztanám Sólyom László álláspontját, aki szerint a történelmi alkotmány nagyjából a rendszerváltás óta működő alkotmánybíróság eddigi tevékenységével azonos.

nikáit. Hogy elképzeljük e korlátokat, tegyük fel a kérdést, hogyan lehetne például a *Himnusz*t a magyar nemzeti identitás meghatározására „alkalmazni” – nyilván csakis az irodalmiság sajátos törvényszerűségeit, az irodalmi művek beszéd- és létmódját figyelembe véve és beszámítva érdemes egy ilyen feladatra vállalkozni. Nos, a műfajilag hasonló besorolású Hitvallás felhasználásának, meggyőződésünk szerint, hasonló természetes nyelvi-műfaji korlátai vannak vagy lesznek.

A Nemzeti hitvallás összefoglaló áttekintése: a történelmi múlt fragmentumai és az alapértékek katalógusa

Hogy megmutassam, mi tűnik fontosnak egy ilyen érzékeny értelmezési kérdésben, térjünk vissza röviden megint a Hitvallás szövegéhez. Láttuk, két fő építőeleme van: partikuláris történeti utalásokból és egyetemes értéktételezésekből áll. Történeti nézőpontja talán meglepőnek tűnhet a boldogabb történeti háttérrel rendelkező közösségek megfigyelői számára, de egy olyan politikai társadalomban, melyet az elmúlt században annyi politikai felfordulás zavart meg – válságok, háborúk és forradalmak, elnyomó rendszerek és előreláthatatlan rezsimbukások –, a történelem nyilván ma is releváns a politika számára. Főleg, ha a közelmúlttal kapcsolatos tételek elszámolás még nem is történt meg – mondjuk száz évre visszamenőleg.

A Hitvallás kritikusai szerint a szövegben a közösség és az egyén értékeinek listája is kicsit bő lére eresztett. E hangsúly azonban menthető, ha figyelembe vesszük, mit jelent ez az arányválasztás: egész egyszerűen a demokratikus értékek melletti elkötelezettség bizonyítéka. Márpedig nyilván ennek az elkötelezettségnek kell meghatároznia az Alaptörvény értelmezését is, ezt a kritikusok sem vonják kétségbe. Ezt tehát nem árt hangsúlyossá tenni e nyitó fejezetben.

Zárásul emeljünk ki néhányat a Hitvallás fontosabb állításai közül!

Az nem nevezhető meglepőnek, hogy a történeti narratíva Szent István uralkodásával kezdődik, amit hagyományosan a magyar állam megalapításának tekintenek. Az már talán váratlanabb, hogy a szöveg logikája arra utal, hogy az első király révén, aki a későbbi Szent Korona-tan egyik ihletője, a nemzet múltja egyben szorosan összekapcsolódott a keresztény Európa sorsával is. Ebben a kontextusban kell szemlélnünk a Velencei Bizottság véleményét, amely üdvözli, hogy a Hitvallás perspektívája egyszerre nemzeti és univerzalista-európai, elismerve, hogy “[m]indamellet, hogy erős hangsúlyt fektettek a nemzeti elemre és a magyar nép szerepére, erőfeszítést tettek arra is, hogy egyensúlyra leljenek a preambulumban a nemzeti és az egyetemes elemek.”³⁸ Mivel ily módon szövegszerűen is kimondatott, hogy a nemzeti és az európai perspektíva is része a politikai

³⁸ VENICE COMMISSION § 33.

közösség múltjának, az Alaptörvény minden értelmezője rákényszerül majd arra, hogy megpróbálja kibékíteni a nemzeti és az egyetemes nézőpontot, hisz mindkettő egymástól is függ. Konszenzuálisnak tekinthető állítás lehet ugyanis nemzeti és kozmopolita elkötelezettségük között is, hogy „[...] nemzeti kultúránk gazdag hozzájárulás az európai egység sokszínűségéhez.”

Szent István uralkodása mellett egy másik, a történelmi visszatekintés során konkrétan is érintett történelmi esemény vagy korszak a múlt század, melyről a következőket olvashatjuk: „Ígérjük, hogy megőrizzük az elmúlt évszázad viharai-ban részekre szakadt nemzetünk szellemi és lelki egységét.” A nemzetet szétszakító történelmi vihar retorikai trópusa szintén bibliai allúzióknak tűnik, s eredetileg szintén a zsidó népre vonatkozott. A magyar történelemben megint a reformáció kora juthat eszünkbe, amikor az országot a külső ellenség és a belső vallási megosztottság szaggatta szét. Ez a megosztottság a szöveg szerint a 20. századi magyar történelemre is jellemző maradt. E tény felidézése arra az alkotmányozói igényre utal, hogy az alkotmány értelmezésekor a súlyos károkat okozó nemzeti megosztottságot elkerülve járjanak el a jogalkalmazók. A nemzeti múlt valóban azt tanítja, hogy a belső ellenségeskedések és a szolidaritás hiánya a külső fenyegettség idején potenciálisan nemzeti katasztrófához vezethet, és ezért a fenti beállítódás elkerülése evidens nemzeti érdek.

E történelmi áttekintő rész után következik az alapértékek katalógusa, kiindulva – csakúgy, mint az Alkotmánybíróság értelmezési gyakorlata³⁹ – az emberi méltóságból. E fogalom középpontba állítása azért szerencsés választás, mert éppoly kulcsszerepet játszik a katolikus társadalmi tanításban, mint a felvilágosodás szekuláris filozófiai hagyományában.⁴⁰ Helyesen választotta az első alkotmánybíróság és annak elnöke is épp ezt az értéket, mint az alapjogok gyökerét,⁴¹

³⁹ E kérdésről átfogóan lásd Catherine DUPRE: *Importing the Law in Post-Communist Traditions. The Hungarian Constitutional Court and the Right to Human Dignity* (Oxford: Hart Publishing 2003).

⁴⁰ A fogalom katolikus jelentésére lásd *Gaudium et Spes* (Második Vatikáni Zsinat 1965). Arra, hogy miként kapcsolja össze a felvilágosodás a moralitást és a méltóságot, lásd Kant *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése* című művét. Ennek a kanti elméletnek az új áttekintését adja: Dietmar von der PFORDTEN: „On the Dignity of Man in Kant” *Philosophy* 2009/3. 371–391. Ez a szöveg a következő dokumentumokat tartja relevánsnak az emberi méltóság fogalmának jogi kontextusban megjelenő mai használatára: AZ ENSZ-karta preambuluma 1945-ből, Az emberi jogok egyetemes nyilatkozata I. cikke, és a Német Szövetségi Köztársaság 1949-es alkotmányának I cikk I. paragrafusa. Lásd PFORDTEN: 373.

⁴¹ Az alkotmánybíróság emberre vonatkozó felfogásáról lásd TERSZTYÁNSZKYNÉ VASADI Éva: „Az élethez és az emberi méltósághoz való jog az alkotmánybíróság döntéseiben” *Iustum Aequum Salutare* 2009/2. 93–102. Külön is ismerteti Sólyom párhuzamos indoklását [23/1990. (X.31.) AB határozat, ABH 1990., dr. Sólyom László alkotmánybíró párhuzamos véleménye]. Az emberi méltóság említett felfogásával vitatkozik: BALÁZS Zoltán: „Emberi méltóság” *Jogelméleti Szemle* 2005/4. jesz.ajk.elte.hu/balazs24.html.

és úgy tűnik, az új Alaptörvény szintén elfogadja e fogalmat ideológiai kiindulópontként. A Hitvallás közvetve arra is utal, hogy a méltóság fogalma összhangban áll a keresztény tanítással, összekötve az egyéni szabadságot a másokkal való együttműködés készítésével. Egyéni szabadság és közösségi elköteleződés a Hitvallás logikája szerint antropológiai létadottság. Az emberi természet közösséggelví leírásából és a személy fogalmából vezeti le a szöveg a hűség, a hit és a szeretet értékeit – ezek mind kapcsolódnak a keresztény tanításhoz, de egyik sem mond ellent a felvilágosult, szekularizált moralitásnak. Figyelmet fordít a társas erényekre és azon közösségi célokra, amelyeket az állam is támogat, valamint a politika olyan inherens értékeire, mint amilyen a biztonság, a rend, az igazságosság és a (polgári) szabadság. Kifejezetten is elkötelezi magát a demokrácia mellett, egyedül ezt tartva elfogadhatónak a politikai rezsimek közül.

Az értéklista után megint egy történeti kitérő következik, mely kiemeli a huszadik századi viharok közül a nemzeti szocialista és a kommunista diktatúrákat. Itt válik világossá az alkotmányozók egyik legfontosabb motivációja: felfogásuk szerint az Alaptörvény célja minden totalitárius rezsim éles elítélése, különös tekintettel azokra, melyeket Magyarország is megszenvedett. Az első írott, szabad alkotmányos dokumentum épp a jogtipró totális rendszerekkel szemben definiálja magát, a politikai közösséget a szabadság és a demokrácia értékvilága mellett kötelezve el. Ebből a szempontból válik döntő jelentőségűvé, mint főntebb már utaltunk rá, az alkotmányos kontinuitás megszakadása 1944. március 19-e, a német megszállás, és 1990. május 2-a, az első szabadon választott népképviselő megalakulása között. Vagyis e kérdésnek is elvi, és nem gyakorlati-jogtechnikai jelentősége van.

Végül egy újabb váltással a szöveg a jövő felé fordul. Hisz nem pusztán a múlt összefoglalása az alkotmány, hanem a jövő generációk életfeltételeit is ennek kell garantálnia. Nem csoda hát, hogy ebben a részben olvasható a nevezetes burke-i tétel parafrázisa a múlt, a jelen és a jövő nemzedékek együttműködéséről. Burke eredeti változata a következőképp szól: „Bizonyos, hogy a társadalom szerződés. [...] Az állam társas viszony minden tudományban, minden művészetben, minden erényben és minden tökélyben [...] nem csupán maguk az élők, hanem az élők, a már megholtak, s a még meg nem születettek közötti társas viszony ez.”⁴² A Hitvallás pedig az alábbi módon fogalmaz: „Alaptörvényünk jogrendünk alapja: szerződés a múlt, a jelen és a jövő magyarjai között. Élő keret, amely kifejezi a nemzet akaratát, azt a formát, amelyben élni szeretnénk.” Ezzel az utalással, amit csak megerősít a retorikai-mondatszerkesztési párhuzam a magyar szöveg és Burke eredeti pamfletje között,⁴³ a Hitvallás kinyilvánítja, hogy az

⁴² Edmund BURKE: *Töprengések a francia forradalomról* [ford. KONTLER László] (Budapest: Atlantisz 1990) 189–190.

⁴³ Burke-nél a következő fordulatokat olvassuk: „Tudjuk, s... belülről érezzük”, vagy „Tudjuk, s büszkék vagyunk rá”. BURKE 182–183. A Hitvallásban pedig: „Büszkék vagyunk,” „Valljuk, hogy...”

Alaptörvény mögött egy olyan társadalomkép rejlik, mely a társadalmi-politikai gondolkodás nagy európai hagyományára tekint vissza. E hagyomány az antikvitást, a kereszténységet, a keresztény és felvilágosult humanizmust is összeköti, s megmutatja, hogy a magyar alkotmányosság a történeti alkotmányra hivatkozva a józan és megfontolt politizálás történetének antik és keresztény-európai keretébe ágyazódik bele. Azt is világossá teszi, hogy a politikai közösség irányválasztása semmiképp sem lehet múltba révedő és anakronisztikus. A Hitvallás utolsó sorai arra utalnak, hogy a politika végső soron mégiscsak jövőorientált, így válik az Alaptörvény a „lelki és szellemi megújulás” dokumentumává.